

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב קמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת שמות, תשס"ד

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

מספר 531

ע"ש הלנה ופאול שולמן

"בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים"; מבט נוסף על אמרת חז"ל

פרשת הולדת משה והצלתו ע"י בת פרעה (שמ' ב: א-י) ממשיכה באופן ישיר את מגמתו של הסיפור הקודם. פרעה גזר מוות על הבנים העבריים והמיילדות אינן מציינות לו ועושות מעשה הצלה אמיץ הכרוך בסכנה לחייהן (שמ' א: יז-יט). כך גם בסיפור שבו נדון. למרות שאינן נזכרות בשמותיהן, הנשים הן אלו המניעות את העלילה.¹ משה הוא הדמות היחידה הנזכרת בשמה וגם ציון זה נעשה רק בסוף הקטע לאחר שנקרא שבע פעמים "ילד" ופעם אחת "נער". יוכבד אם משה מוזכרת בשמה רק בפרק ו: כ. ללמדך שמאיש ואישה פשוטים, ללא שום ייחוס מפואר, מקים ה' גואל לישראל.² בפרק ב היא מכונה "בת לוי" (א), "אשה" (ב, ט), "אשה מינקת" (ז), "אם הילד" (ח). הכתוב נמנע בכוונה תחילה מלהזכיר את הדמויות בשמותיהן, ועל הסיבה לכך נעמוד בהמשך. גם כאן כמו בפרק הקודם עושה האישה מעשה המנוגד לצו המלך: הריון ולידה לאחר הטלת הגזירות, הצפנתו בבית, והנחתו ביאור בתוך התיבה.³ יוכבד יודעת כי השארתו בבית סופה מוות בטוח, כשם שפירש אברבנאל:⁴ "לפי שראתה כי בהיות הילד בביתה היה המוות בצווארה בודאי... בהוציאה אותו מביתה היה ההנצל מן המוות אפשרי... ולזה עזבה המוות ההכרחית ולקחה האפשרית".

מרצף הפעולות שעושה אם הילד: "ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר" (ג), ניתן להתרשם עד כמה תכליתית ומעשית היא. כדי שלא לסמוך על הנס פועלת יוכבד בזריזות, ועושה מעשה שיש בו סיכוי להציל את בנה. אחות משה גם היא, כמו שאר הדמויות בקטע, אינה נזכרת בשמה, אלא "אחתו" (ד, ז) או "עלמה" (ח). היא מתייצבת לשמור על התינוק, למרות שכל בר דעת ידע כי יש קרבת משפחה בינה לבין התינוק שלא הושלך ליאור אלא הונח בסוף.

¹ מ"ד קאסוטו מדייק אף מבחינה לשונית ע"י המילה "בת" המופיעה בפרק א ומודגשת עוד יותר בפרק ב. **פירוש על ספר שמות**, האוניברסיטה העברית תשי"ט עמ' 9.

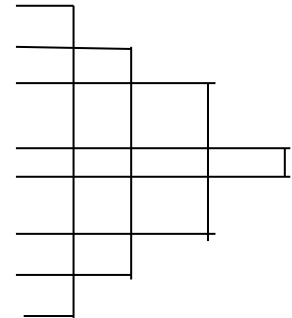
² הפעם האחרונה שבה הוזכר לוי הייתה בפרשה הקודמת בספר בראשית מט: ה-ז, שם יוצא יעקב נגד שמעון ולוי.

³ בניגוד לסיפורים מהעת העתיקה של גיבור שהופקר בשעת לידתו, כמו בסיפור לידת סרגון מלך אכד. בסיפורנו אין הפקרה כלל ועיקר. על הולדת סרגון ראה בהרחבה: **עולם התנ"ך**, שמות, תל אביב תשנ"ח.

⁴ **פירוש על התורה, שמות**, ירושלים תשכ"ד, עמ' 17.

מרים ממשיכה בהגשמת המטרה. כשם שעל אמה נאמר: "ותקח לו תבת גומא" (ג),⁵ כך מתייצבת מרים: "לדעה מה יעשה לו" (ד). זאת ועוד, בטרם מחליטה בת המלך מה לעשות עם הילד פונה הילדה העבריה אליה ללא היסוס או מורא, ומציעה לה הצעה חכמה שמתקבלת בחיוב: "האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד" (ז). החזרה על "לך" נועדה להדגיש שהילד ישאר בבעלותה של בת פרעה, ולפיכך היא עונה במילה אחת: "לכי". ותלך העלמה ותקרא את אם הילד" (ח). כינוי זה מסביר את כפילות השורש ה'לך': "אמר רבי אלעזר, מלמד שהלכה בזריזות כעלמה. רבי שמואל בר נחמני אמר, 'העלמה' - שהעלימה את דבריה" (סוטה י"ב, ע"א), כלומר הסתירה את העובדה שהיא מביאה את אם הילד. בת פרעה, נעירותיה ואמתה מצטרפות למעגל הנשים המשפיעות על העלילה. ממבנה הקטע ניתן ללמוד כי המעשה שעשתה בת פרעה הוא מרכז הסיפור.

- ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב... (ב)
ותקח... ותשם בה את הילד... (ג)
ותתצב אחתו מרחק... ותרד בת פרעה... ותרא... (ד-ה)
ותקחה ותפתח ותראהו את הילד (ה-ו)
ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה (ו)
ותאמר אחתו אל בת פרעה... (ז)
ותקח האשה הילד ותניקהו... (ט)
ויהי לה לבן (י)

ממש כשם שנאמר על אם הילד שראתה אותו ולקחה לו: "ותרא אותו כי טוב... ותקח לו תבת גומא" (ב, ג) כך גם בת פרעה: "ותרא את התבה... ותקחה" (ה).⁶ כלומר היא מגלה אותם רגשות אימהיים בסיסים.

כשם שאמו הזרזה לעשות מעשה - כך גם היא: "ותקחה ותפתח ותראהו... ותחמל... ותאמר" (ה-ז). שונה בתכלית בת פרעה מאביה, שהוא גזר שמד על ילדי העבריים והיא מצילה ילד עברי. כמה אירוני שדווקא היא מכולם נותנת חיים למושיעם של ישראל.⁷ רגשות חמלה עומדים מול כל רגש פטריסטי וגוברים עליו, ולכן היא תהיה ראויה שהוא יהיה לה לבן. עד כדי כך מעריך הכתוב את המעשה של בת פרעה שנוקט הוא באותה לשון בפרק הבא במעמד הסנה.

- "ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי" (ג:ז) מול "ותרא", "ותראהו" (ב:ה-ו).
"וארד להצילו מיד מצרים" (ש:ח) מול "ותרד בת פרעה" (ש:ה).
"ועתה לכה ואשלחך אל פרעה" (ש:י) מול "ותשלח את אמתה" (ש:ו).

בזכות הצלת הילד הקטן ע"י שלוש נשים יינצל עם שלם. מכאן ואילך השורש ש'לח' יהיה שורש מנחה ומוביל עד פרשת 'בשלח' שבה ייסגר המעגל שהתחיל בפרקנו. בסיפור זה מאירה התורה באור יקרות את המעשים, שהם עיקר ותכלית להגשמת המטרה, ולא את הדמויות, ולכן הנשים אינן מוזכרות בשמותיהן. לסיום יש להעיר, כי בכל הקטע לא נזכר שם ה'.⁸ יש לתת את הדעת לעובדה שהא-ל פועל בדרך הטבע, וכל עוד בני אדם יכולים ומסוגלים לפעול בכוחות עצמם, אין הוא מתערב באופן גלוי. אמנם נוכחותו מורגשת, אולם התורה בוחרת לשים בקדמת הבמה את הנשים החכמות והנמרצות שהובילו לגאולת ישראל, ולהעלות אותן על נס.

עדנה הילביץ
גבעת שמואל

⁵ היא, ולא בעלה שאינו מוזכר יותר לאחר פסוק א.

⁶ ראוי לציין כי, על פי המקורות, משה נולד בז' באדר ואמו הצפינה אותו שלושה ירחים. מכאן עולה שבת פרעה הצילה אותו בו' בסיוון, יום שבו הביא משה תורה לישראל (סוטה יב, ע"ב).

⁷ כפי שמעיר המדרש בתנחומא (בובר) שמ', ח: "בת פרעה מגדלת מי שעתיד לפרע מאביה ומארצו".

⁸ תופעה המוכרת מסיפורים נוספים כמו מגילת אסתר.